

Inhoud

Voorwoord door Lisa Weeda	9
Proloog	15
Volodya, deel I	21
Theorie en praktijk van de oorlog, deel I	25
Laarzen, deel I	31
Een bruiloft in oorlogstijd	35
<i>Vertep</i>	38
Bericht op Facebook	40
De begrafenis, deel I	45
Lenin	49
De begrafenis, deel II	52
Necrologie	55
<i>Tovenaar</i>	62
De begrafenis, deel III	66
Vijfentwintig ordners	73
Masja	78
Laarzen, deel II	87
Volodya, deel II	90
Mama	95
Oogst	103
Het korte verhaal dat zich zo moeilijk liet schrijven	107
Theater van de oorlog	111
Eerloze pijn	118
Hart	123

Theorie en praktijk van de oorlog, deel II	128
De veiligste plek in het leger	134
Gezellig graf	143
Lente	152
De flat – jouw flat	155
Wat overblijft	160
De vijand	163
Een opportuun ogenblik	170
Ik kan niet geloven dat je dood bent: een brief	178
Dankbetuiging	184
Voorwoord bij de Engelse editie door Philippe Sands	187
Inleiding bij de Engelse editie door Andri Koerkov	190

Voorwoord door Lisa Weeda

Al sinds de zomer van 2014 fantaseer ik over hoe diverse West-Europese huishoudens postkaarten ontvangen met daarop begrafenisfoto's van overleden Oekraïense soldaten. Van 2014 tot 2022 zouden 14 000 West-Europeanen dan een foto ontvangen. (Nou ja, misschien niet precies 14 000: sommige doden blijven liggen, zijn niet in een stuk terug te vinden of zijn überhaupt voor altijd verdwenen.) In een envelop zou een afbeelding zitten van een jonge jongen, een jonge vrouw of een wat oudere man, opgebaard in een met bloemen overladen kist. Een witte band om het voorhoofd, een Oekraïense vlag op de buik, een medaille op de borst, gehuld in een strak en net uniform, met spiksplinternieuwe legerlaarzen aan. Legerlaarzen waar geen meter meer mee gelopen zal worden en geen stuk land meer mee verdedigd.

Terwijl mede-Europeanen vanaf het voorjaar van 2014 tamelijk mild spraken over een 'crisis' en een 'burgeroorlog' (niet mijn woorden, nooit mijn woorden), groeven jonge, vaak niet goed getrainde soldaten loopgraven in de uitgestrekte velden van de Donbas. Ze kwamen om het leven bij beschietingen, werden gevangengenomen, doodgemarteld of stapten op een mijn en verdwenen als roze mist boven de velden, boven de vaak bezongen en bevochten zwarte aarde. Om de zoveel weken spoelden er diepe golven van shock, rouw en woede door de lijven van

Oekraïners, in het soevereine land zelf, maar ook overal ter wereld. Het was een schimmige en enge tijd, die met de maanden enger werd: de Russische zenuwen begonnen steeds meer te trekken, het imperialistische vuurtje begon steeds feller te branden. Waar zou het eindigen, vroegen mijn Oekraïense familieleden zich af, waar gaat het heen, tobden mijn Oekraïense vrienden.

IF UKRAINE FALLS, THE BUFFERZONE WILL SHIFT, printte een Oekraïense vrouw op 22 februari 2022 op een kartonnen bord. Zij en ik zaten samen in een live talkshow. Het rommelde al dagen in de Donbas, de president van Rusland sprak zinnen uit die maar op één ding konden wijzen: hij wilde alles hebben. De vrouw droeg een *vyshyvanka*, een traditioneel geborduurd kledingstuk. Dit zou het kledingstuk worden dat de Oekraïense president Zelensky na het uitbreken van de *fullscale* invasie meerdere keren zou dragen tijdens speeches of belangrijke momenten. Het gezicht van de vrouw was bedrukt. Ze zat tussen andere Oekraïners in het publiek en hield het bord angstvallig omhoog, zodat het telkens in beeld zou zijn als de camera op haar gericht was.

Ik zat aan de tafel, recht voor haar. Dit was mijn tweede keer ooit op televisie, ik plakte op mijn stoel en vond het moeilijk om mijn glas water vast te houden zonder te trillen. Ik zit op de verkeerde plek, dacht ik. Zij, eerste generatie Oekraïense in Nederland, hoort hier te zitten. Een paar minuten voor de uitzending begon, boog de presentator met een geheimzinnig gezicht naar me toe en vroeg grappend: ‘En, wordt het oorlog?’

‘Ik spreek en schrijf al acht jaar over oorlog in Oekraïne,’ wilde ik zeggen, maar ik was zo verbouwereerd door haar quasigrappende vraag dat ik haar alleen maar zwijgend

aankeek tot zij zo ongemakkelijk werd dat ze met iemand anders begon te praten.

Na de uitzending maakte ik een foto van het kartonnen bord en postte die op Instagram. De vrouw en ik praatten nog een tijd, omhelsden elkaar, gingen naar huis. Twee dagen later viel Rusland heel Oekraïne binnen en was het voor de rest van Europa ook eindelijk ‘oorlog’.

De Russische invasie van Oekraïne en de oorlog die daarmee gepaard gaat, wordt door sommigen bestempeld als de eerste daadwerkelijke oorlog in Europa sinds de Tweede Wereldoorlog. Begin je hierover tegen een gemiddelde Oekraïner of iemand uit ‘het Oostblok’, dan kun je, denk ik, een grote geërgerde frons verwachten, gevolgd door een opsomming van Europese oorlogen, regelmatig geïnitieerd (of via de achterdeur gesteund) door Rusland.

‘Wat denk je van Abchazië, Zuid-Ossetië, Transnistrië, Donbas?’ zou iemand zomaar kunnen zeggen. Dit is niet de eerste keer, dit is al ruim dertig jaar aan de gang. Dat de lange arm van Rusland al jaren door Europa waart als een spook dat de kast op de overloop maar niet wil verlaten, leek echter lange tijd genegeerd te kunnen worden. Zo, hop, onder het tapijt geschoven.

De houding tegenover de sterke imperialistische neigingen van Rusland verandert radicaal op 24 februari 2022. Wanneer zich een situatie voordoet die West-Europa daadwerkelijk zou kunnen raken, is het tijd voor paniek – wat hadden wij, gewone West-Europese burgers, te vrezen als die twee provincies in de Donbas definitief ingelijfd zouden worden door Rusland? Niets. Maar wanneer zelfs de Franse president Macron besluit niet meer met het Russische tsarenkind te telefoneren, is er daadwerkelijk iets aan de hand. Dan is de urgentie er wel, dan verschuift

Proloog

Dit is een Europese oorlog die toevallig in het oosten van Oekraïne is begonnen. Dat zei mijn broer toen hij me in 2017 uitlegde waarom hij ervoor had gekozen om terug te keren naar het front. Niet lang daarna sneuvelde hij in de strijd.

Ruslands oorlog tegen Oekraïne is niet op 24 februari 2022 begonnen. Hij begon in 2014 met de bezetting van de Krim en delen van de Donbas. Het Kremlin kon er in 2022 een schep bovenop doen omdat Rusland straffeloos het internationale recht had kunnen schenden door een soevereine staat binnen te vallen. De wereld reageerde met weinig meer dan ‘grote bezorgdheid’ op de agressieve campagnes en de terreur die Rusland acht jaar lang op Oekraïne losliet. Vladimir Poetin voelde zich gesterkt door een Westen dat gewoon zaken bleef doen, en met de opbrengsten uit olie en gas werd niet alleen de voortzetting van de oorlog gefinancierd, maar ook de escalatie tot een grootschalige invasie.

Na 24 februari 2022 beheerste Oekraïne overal ter wereld de krantenkoppen. Buitenlandse media kregen eindelijk de spelling van Oekraïense stedennamen onder de knie, waarmee het land in elk geval symbolisch uit de imperialistische greep van Rusland werd bevrijd. De Oekraïense president werd een goede bekende in heel Europa en monumenten in steden en dorpen kleurden blauw en geel. Voor de ramen van gewone huizen hingen Oekraïense vlaggen

en posters met opbeurende teksten, wat hartverwarmend was omdat dat liet zien hoe groot de solidariteit was onder de mensen van verschillende Europese landen, die de pijn van de Oekraïners meevoelden. Mensen gaven uitdrukking aan hun bezorgdheid door ruimhartig aan goede doelen te geven en hun huizen open te stellen voor Oekraïense oorlogsvluchtelingen. De vlaggen wapperden ook op regeringsgebouwen als bewijs voor de steun van de afzonderlijke staten voor Oekraïne en een eensgezindere afwijzing van de invasie dan het Kremlin had verwacht. Maar terwijl gewone burgers snel praktische hulp boden maakten hun politieke leiders niet altijd evenveel haast om Oekraïne te helpen door wapens te leveren, de agressor sancties op te leggen of op andere wellicht politiek impopulaire manieren hun steun te betuigen. Ruslands oorlog had tot doel Oekraïne weg te vagen, maar stelde ook de toewijding aan de bestrijding van imperialisme en onderdrukking van de rest van de democratische wereld op de proef.

Het Westen ontdekte Oekraïne. En zoals in het verleden zo vaak het geval is geweest, ontdekte het iets wat in werkelijkheid al eeuwen bestond. Als historicus met enige publieke bekendheid werd ik door talloze journalisten benaderd om commentaar te geven op de Russische invasie van Oekraïne. De motivatie was vaak de eerste kwestie die ze wilden bespreken: ‘Volgens Poetin zijn Oekraïners en Russen één volk. Is die bewering ergens op gebaseerd?’ vroegen degenen die niemand voor het hoofd willen stoten. ‘Bent u zelf Russisch of Oekraïens? Oekraïne maakte vroeger toch deel uit van Rusland?’ vroegen zij die er niet mee zaten om hun onwetendheid te laten blijken. In beide gevallen probeerden de journalisten duidelijkheid te krijgen over Poetins versie van de geschiedenis. Maar door het

Volodya, deel I

Volodymyr Pavliv, mijn broer, stierf in 2017 aan het front in het oosten van Oekraïne. Hij had bijna twee jaar in het Oekraïense leger gediend toen hij in de buurt van Popasna, in de regio Loehansk, door een granaat werd getroffen. Hij was 42 toen hij stierf.

Volodya – zo werd hij in de familie altijd genoemd – was de oudste van drie kinderen. Na hem kwamen Joera, de middelste, en ik, de benjamin. Er zat steeds viereneenhalf jaar tussen ons. Dit betekende dat Joera dik was met zowel Volodya als mij, want hij zat precies tussen ons in. Joera en ik maakten muziek en speelden toneel, terwijl Volodya van kunst en sport hield. Waar Joera in mijn ogen de benaderbare broer was, was Volodya altijd onbereikbaar veel ouder, wijzer en groter. Nu hij dood is, wordt de afstand van negen jaar die er tussen ons was met de dag kleiner.

Ik zal nooit zo groot en misschien ook nooit zo wijs zijn als hij was, maar als ik geluk heb zal ik de leeftijd waarop hij stierf bereiken en achter me laten. Op een rare manier zal hij uiteindelijk denk ik zelfs mijn kleine broertje worden. Al kan ik met een gerust hart zeggen dat ik me ook al vaak zijn grote zus voelde toen hij nog leefde. Ik was degene die op hem lette, zich zorgen om hem maakte en ervoor probeerde te zorgen dat het goed met hem ging. Daar had hij nooit om gevraagd. Ik koos ervoor zijn kleine ‘grote’ zus te zijn. Misschien was hij ook mijn grote broer,

maar dan zo dat ik het niet altijd in de gaten had.

Toen hij jong was zag Volodya er zonder dat hij er veel voor hoefde te doen uit alsof hij van de cover van een tienerblad was gestapt. Later trok hij de aandacht met het uiterlijk van een rusteloze kunstenaar, een man die een paar gevechten met het leven had geleverd. En pas in zijn laatste jaren had ik moeite om hem te herkennen: zijn scherpe gelaatstreken werden nog scherper met een helm of een bandana als omlijsting, zijn lange, lichtbruine haar maakte plaats voor stekeltjes, zijn armen werden gespierder, zijn huid werd bruiner, het groen van zijn ogen donkerder tegen het kaki dat hij stevast droeg. Als ik foto's van hem uit die tijd bekijk, moet ik heel erg mijn best doen om er een bekend gezicht in te ontwaren.

Toen ik klein was zei ik altijd dat als ik met iemand zou trouwen, het met iemand als Volodya zou zijn. Later bedacht ik dat ik niet met zo iemand als hij wilde trouwen; ik wilde zo iemand als hij worden: slim, eigenzinnig, vol zelfvertrouwen. Hij was altijd aan het lezen, maar hij wilde nooit over zijn ideeën praten, in elk geval niet met mij. Hij kon prachtig tekenen, deed aan allerlei sporten en had coole vrienden – dat vond ik tenminste toen ik jong was. In mijn kindertijd was hij alles voor me; in latere jaren heeft hij me veel verdriet gedaan. Onze bloedband hield ons bij elkaar en zette ons tegen elkaar op.

We groeiden op in Lviv, een stad in het westen van Oekraïne, in een streek die bekendstaat als Galicië. Lviv is een mooie Oostenrijks-Hongaarse/Poolse/Oekraïense stad met een enorm gecompliceerde geschiedenis, een rijk theaterleven en overheerlijke koffie. Net als mijn broers was ik verliefd op die stad toen ik er woonde. Net als mijn broers ging ik er op jonge leeftijd weg. Op mijn zestiende

verhuisde ik naar Groot-Brittannië. Joera vertrok ook naar Groot-Brittannië, zelfs nog eerder dan ik; hij was op dat moment zeventien. Volodya verruilde Oekraïne voor Nederland toen hij 24 was. We gingen allemaal op onze eigen manier om met onze heimwee. Joera legde het altijd aan met ‘meisjes van ons’, uit Oekraïne, Belarus of Rusland. Ik zou als historicus uiteindelijk onderzoek doen naar de regio. Ook richtte ik een theatergezelschap op dat stukken opvoerde die te maken hadden met Oekraïne.

Joera en ik brachten allebei graag bliksembezoekjes aan Lviv om er een heerlijke koffie te drinken en een nieuw toneelstuk te zien, maar meestal stonden we ook weer te springen om terug naar Londen te vliegen. Volodya daarentegen, was altijd van plan om terug te verhuizen naar Lviv. Voor hem was de stad meer dan een aantrekkelijke achtergrond voor een nostalgische kop koffie. Zijn relatie met Lviv ging veel dieper. Misschien was het Joera en mij gelukt om de leemte in onze identiteit, ontstaan door immigratie, op te vullen met de voordelen die ons gastland ons, zij het schoorvoetend, bood: een opleiding, werk, bewegingsvrijheid, vrienden van over de hele wereld. Dat zeiden we in elk geval tegen onszelf.

In Nederland had Volodya allerlei losse baantjes, zoals zoveel immigranten. Hij trouwde met een Nederlandse en wekte zelfs een tijd lang de indruk dat hij probeerde zich er thuis te voelen. Maar het lukte niet. Na elf jaar had hij genoeg van dat soort leven en besloot hij naar huis terug te gaan, ondanks het feit dat hij de verblijfsvergunning had waar veel immigranten van dromen. West-Europa had Volodya's leemte niet weten op te vullen, en dus keerde hij steeds weer terug naar de plek waar hij zich completer voelde.